

Jerneja Herzog¹

Univerzitet u Mariboru, Pedagoški fakultet

Kristinka Selaković²

Univerzitet u Kragujevcu, Pedagoški fakultet u Užicu

Original scientific paper

UDK: 37.036

DOI: 10.5937/IstrPed2501138H

ANALITIČKI PRIKAZ NIVOA LIKOVNO-OBLIKOVNOG RAZVOJA UČENIKA STARIJEG OSNOVNOŠKOLSKOG UZRASTA

Rezime: U radu se razmatra likovno-oblikovni razvoj učenika u nastavi likovne kulture. Cilj istraživanja bio je da se ispita stepen razvijenosti likovno-oblikovnog razvoja učenika starijeg osnovnoškolskog uzrasta. Namera je bila da se ustanovi da li postoje razlike u nivou likovno-oblikovnog razvoja u odnosu na pol učenika. Radi dobijanja objektivnih podataka korišćen je test LV2, poznat kao Test četiri crteža, koji, pored merenja likovno kreativnog razvoja, prati i likovno-oblikovni razvoj deteta. U istraživanju³ su učestvovali učenici osnovnih škola u Mariboru (Slovenija) uzrasta od 14 i 15 godina (N=114). Primenjena je deskriptivna statistika. Prikupljeni podaci su kvantitativno obrađeni u statističkom paketu SPSS Statistic 2022. Za utvrđivanje postojanja razlika među polovima korišćena je metoda t-testa sa nezavisnim varijablama, a pre toga je proveravana validnost hipoteze o homogenosti varijansi Levenovim F-testom. Rezultati su pokazali da su likovno-oblikovne sposobnosti statistički različito raspoređene među učenicima u odnosu na pol. U praćenju šest kriterijuma, rezultati su u četiri slučaja pokazali statistički značajnu razliku u korist devojčica, dok se kod dva faktora uočili tendenciju razlike koja se, takođe, pokazuje u njihovu korist. Na ukupnoj vrednosti svih faktora takođe je moguće uočiti statistički značajnu razliku u korist devojčica.

Ključne reči: likovno-oblikovni razvoj, nastava likovne kulture, učenici starijeg osnovnoškolskog uzrasta, pol učenika.

Uvod

Likovno izražavanje ima važnu ulogu u razvoju učenika, jer omogućava izražavanje unutrašnjih doživljaja, podstiče kognitivne sposobnosti, razvija finu motoriku i osećaj za estetiku. Kroz likovno stvaralački i produktivni rad učenici upoznaju različite likovne tehnike, materijale i izražajna sredstva, što im omogućava celovit razvoj. Međutim, treba naglasiti da likovno izražavanje dece nije samo emocionalni proces već je, kako ističe Muhović (1990), kognitivna nužnost i igra pri čemu dete ne razmišlja o likovno teorijskim pojmovima i elementima. Jedna od ključnih komponenti likovnog izražavanja i likovnih sposobnosti kod dece jesu likovni razvoj, likovno-oblikovni razvoj, optičko-tematski razvoj i likovna aprecijacija. Mnogi autori (Duh, 2004; Duh & Zupančič, 2003; Karlavaris, 1991; Schrader, 2000), smatraju da deca imaju urođen unutrašnji osećaj za dobru likovnu kompoziciju, ali da se taj osećaj kroz faze ličnog i likovnog razvoja značajno menja. Iz tog razloga, ovo istraživanje je uključilo onu ciljnu grupu učenika uzrasta između 14 i 15 godina, kada se likovni razvoj donekle smiruje ili smanjuje.

Likovne sposobnosti su skup kognitivnih, motoričkih i estetskih kompetencija koje detetu omogućavaju stvaranje i interpretaciju vizuelnih slika. Prema Marentić Požarnik (1993), među likovne

¹ jerneja.herzog@um.si; <https://orcid.org/0000-0002-6006-5143>

² selakovick@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-4058-7259>

³ Istraživanje je sprovedeno tokom boravka na Pedagoškom fakultetu u Mariboru u okviru Erasmus+ mobilnosti Kristinke Selaković (Erasmus code: RS KRAGUJE01), od 7. do 11. aprila 2025. godine.

sposobnosti spadaju sposobnost opažanja, vizuelnog pamćenja, prostorne inteligencije, motoričke spretnosti ruke, kao i kreativnost i izražavanje sopstvenog doživljaja sveta. Razvoj ovih sposobnosti se ne podrazumeva, već zahteva odgovarajuću didaktičku podršku učitelja i vaspitača. Istraživanja pokazuju da redovna i kvalitetno vođena nastava likovne kulture podstiče ne samo razvoj kreativnosti već i drugih kognitivnih funkcija (Winner et al., 2006).

Razvoj likovnih sposobnosti u osnovnoj školi

Učenici u osnovnoj školi prolaze kroz različite faze likovnog razvoja, koje su u velikoj meri univerzalne, ali mogu varirati u zavisnosti od individualnih razlika. Prema Lovenfeldu i Britnu (Lowenfeld & Brittain, 1987), ovaj razvoj može se podeliti u sledeće faze:

- Senzomotorna faza (2–4 godine): Crteži su rezultat motoričkog eksperimentisanja bez kontrole ili namere, faza samoizražavanja.
- Predšematska faza (4–7 godina): Pojavljuju se osnovni simboli, deca crtaju čoveka kao „punoglavca”, a boje su izražajno sredstvo.
- Šematska faza (7–9 godina): Deca razvijaju šeme za crtanje poznatih predmeta koje ponavljaju.
- Realistična faza (9–14 godina): Veća pažnja se posvećuje realističnom prikazu, pojavljuju se detalji, perspektiva.

Ove faze ne samo da definišu razvojni napredak, već ukazuju i na to kako se menjaju dečje likovne sposobnosti, posebno u percepciji prostora, oblika, boja i kompozicije. Ovo istraživanje posebnu pažnju posvetilo je oblikovnom razvoju, kao centralnom elementu likovnog izražavanja. Oblikovni razvoj znači kako dete oblikuje svoj likovni rad. Pod tim terminom podrazumeva se ovladavanje i sposobnost korišćenja likovno izražajnih sredstava. Tu se mogu izdvojiti sledeći elementi: linija, oblik (ploha, lik), boja, valer, tekstura, kao i primarni odnosi među njima kao što su: veličina, proporcije, simetrija, repeticija, interval, ritam, smer, dinamika, statika, ravnoteža, jedinstvo, dominantna, volumen, prostor, komponovanje; pod komponovanjem se smatra upotreba boja (kontrast, skladnost), način korišćenja linija, u suštini sve ono što je na neki način materijalno, potrebno da se realizuje likovni rad (Selaković, 2015). Prema Metjuzu (Matthews, 1999), deca ne crtaju samo ono što vide, već ono što znaju. Oblikovni razvoj je dakle i kognitivni proces, u kojem se spajaju percepcija, pamćenje i znanje. Učenici mlađeg školskog uzrasta često koriste simbolične predstave (npr. sunce u uglu, kuća kao kvadrat sa trouglom, drvo kao krug na pravougaoniku i slično), koje kasnije zamenjuju složenijim oblicima.

Pored kognitivnog aspekta, oblikovni razvoj ima i izražajnu funkciju. Deca kroz likovne radove izražavaju emocije, doživljaje i stavove, što im omogućava lični rast i veću introspektivnu sposobnost (Burton, 2009).

Metodički pristupi za podsticanje oblikovnog razvoja

Učitelj ima ključnu ulogu u razvoju likovnih sposobnosti. Usmeravanje dece u korišćenju različitih tehnika, podsticanje eksperimentisanja i refleksija o sopstvenim radovima doprinose oblikovnoj zrelosti. Odgovarajuće metode uključuju:

- Posmatranje umetničkih dela i razgovor o njima (Barrett, 2003; Barrett, 2004; Feldman, 1970).
- Analitičko posmatranje prilikom crtanja kao vežba za uočavanje oblika i proporcija (Gaitskell & Hurwitz, 1975).
- Korišćenje različitih materijala za podsticanje kreativnosti (Efland, 2002).
- Grupni rad i diskusija o likovnim rešenjima (Kindler, 1997).

Efikasno podučavanje treba da kombinuje razvoj tehničkih veština i podsticanje ličnog izraza.

Efekti oblikovnog razvoja na druga područja učenja

Istraživanja potvrđuju da likovno-oblikovni razvoj ima pozitivan uticaj i na druge aspekte učenja. Podstiče prostornu inteligenciju, što je važno za matematiku i geometriju (Winner & Hetland, 2000), jača sposobnost interpretacije simbola, što utiče na jezički razvoj (Deasy, 2002), i razvija sposobnosti rešavanja problema. Iz toga se može zaključiti da nastava likovne umetnosti nije samo sporedna aktivnost, već ključni deo vaspitno-obrazovnog procesa koji doprinosi celokupnom razvoju deteta.

Kriterijumi oblikovnog razvoja

Oblikovni aspekt ima važnu ulogu posebno u dečjem likovnom stvaralaštvu, jer zajedno sa faktorima likovne kreativnosti oblikuje likovni izraz. Zbog toga je neophodan faktor i sastavni deo svake nastavne jedinice u likovno-pedagoškoj praksi. Treba naglasiti da prilikom „planiranja likovno-pedagoškog rada treba da bude prisutan u uvodnoj motivaciji, zatim u individualnom pristupu, tokom samog stvaranja, kao i u završnoj fazi – u procesu likovne evaluacije” (Duh & Korošec, 2009: 35).

U istraživanju su analizirani sledeći faktori oblikovnog razvoja:

- Optičko-tematski razvoj (OTR)
Ovaj kriterijum prati opštu intelektualnu zrelost i optičku tačnost, kao i tehničku korektnost u prikazu realnih figura i objekata. U obzir se uzimaju odstupanja od očekivane intelektualne zrelosti. Neke karakteristične osobine dečjeg likovnog izraza uključuju: neproporcionalnost figura i objekata, ekspresivnost oblika i boja, transparentnost predmeta, dinamičnost crteža, pokret figure i prikaz prostora. Ovaj aspekt razvoja se poklapa sa opštim intelektualnim razvojem deteta.
- Oblikovni razvoj (OR)
Ovaj kriterijum prati bogatstvo likovnog jezika i sklad likovnih elemenata. Za razliku od sposobnosti realističnog prikaza figure, pokreta, predmeta i prostora (što proučava optičko-tematski razvoj), oblikovni razvoj uključuje razumevanje i poznavanje likovno-izraznih sredstava. Analizira se likovni jezik kroz prikaz prostora, koji predstavlja okvir za nastanak i postojanje likovnog dela, likovnih elemenata, primarnih odnosa među njima (veličina, proporcije, simetrija, ponavljanje, alternacija, interval, pravac, dinamika, ravnoteža) i kroz principe komponovanja.
- Nivo likovnog ukusa (NLU)
Ovaj kriterijum meri usvojenu likovnu senzibilnost i individualni doprinos likovnim vrednostima. Usvojena likovna senzibilnost se definiše kao sposobnost svesnog prepoznavanja senzornih draži. U kontekstu likovne prakse učenika, to znači sposobnost razlikovanja kvalitetnog likovnog dela od kiča – umetnosti bez ukusa. Ne govorimo o čulima, već o afinitetu, odnosno urođenom osećaju za procenu kvaliteta – o ukusu, estetici i proceni lepog.
- Oblikovno iskustvo i likovna tehnika (OI-LT)
Ovaj kriterijum prati kod učenika ovladavanje određenom likovnom tehnikom u skladu sa željenim likovnim izrazom. Prati se usklađenost sa korišćenim likovnim jezikom. Obuhvata nivo likovnog iskustva, što se ogleda u znanju i razumevanju oblikovanja i načina likovnog izražavanja učenika, što značajno utiče na likovni izraz. To znači da dete već u ranim fazama razvoja otkriva različite izražajne i oblikovne mogućnosti, koje se u institucionalnom pedagoškom radu dalje nadograđuju.
- Individualnost (IN)

Individualnost kao vrednost posebno ističe izraženu i prepoznatljivu individualnost i lični rukopis. To je specifična osobina pojedinca koju proučava psihologija ličnosti. Takav način izražavanja daje umetničkom delu jedinstven izraz i predstavlja važan kriterijum po kojem možemo razlikovati dela različitih autora prema tipološkom sloju likovnog izraza (Duh, 2004; Karlavaris i Berce Golob, 1991). Individualne razlike među učenicima se takođe ispoljavaju kao različiti afiniteti prema likovno-izražajnim sredstvima i u skladu sa karakterističnim osobinama ličnosti (Duh & Vrlič, 2003).

- Opšti likovni razvoj (OLR)
Prati se usklađenost ideje (teme), tehnike, likovne strukture i poruke, kao i sugestivnost likovnog izraza. Na taj način se prati celokupno ovladavanje likovnim jezikom za prenošenje likovne poruke i njena sugestivnost (Duh, 2004). Ideja, tema i motiv u opštoj likovnoj upotrebi označavaju isti sloj umetničkog dela – centralni predmet ili misao koju delo predstavlja i koja se može prepoznati na prvi pogled. Likovna tehnika predstavlja egzistencijalni sloj dela, dok likovna struktura obuhvata likovne elemente u njihovim međusobnim odnosima, pri čemu važnu ulogu imaju i likovne promenljive i kompozicija.

Metodologija istraživanja

Cilj i hipoteze

Cilj istraživanja bio je da se ispita nivo likovno-oblikovnih sposobnosti učenika osnovnih škola uzrasta između 14 i 15 godina. Nivo likovno-oblikovnih sposobnosti obuhvata kriterijume oblikovnog razvoja, kao i ukupni nivo likovno-oblikovnih sposobnosti, koji predstavlja zbir svih postignutih vrednosti po svih šest kriterijuma. Namera istraživanja je bila da se utvrde razlike likovno-oblikovnog razvoja u odnosu na pol učenika.

U istraživanju su postavljene sledeće istraživačke hipoteze:

Opšta hipoteza (OH):

Očekuje se da će u ukupnom nivou likovno-oblikovnih sposobnosti biti statistički značajne razlike u odnosu na pol.

Specifične istraživačke hipoteze:

- H1: Postoje statistički značajne razlike u nivou optičko-tematskog razvoja (OTR) kod učenika u odnosu na pol.
- H2: Postoje statistički značajne razlike u nivou oblikovnog razvoja (OBR) kod učenika u odnosu na pol.
- H3: Postoje statistički značajne razlike u nivou likovnog ukusa (NLU) kod učenika u odnosu na pol.
- H4: Postoje statistički značajne razlike u nivou oblikovnog iskustva i likovne tehnike (OI-LT) učenika u odnosu na pol.
- H5: Postoje statistički značajne razlike u nivou likovne individualnosti i osnovnih likovnih vrednosti (IN) kod učenika u odnosu na pol.
- H6: Postoje statistički značajne razlike u opštem likovnom nivou (OLN) kod učenika u odnosu na pol.

Istraživačke hipoteze su formulisane na osnovu dosadašnjih istraživanja koja su proučavala nivoe likovno-oblikovnog razvoja (Duh & Korošec 2009; Korošec, 2023; Kozjek Varl, 2024; Selaković, 2015; Selaković, 2017).

Uzorak istraživanja

U istraživanju je bilo uključeno 114 učenika uzrasta između 14 i 15 godina iz osnovnih škola u Mariboru, Slovenija. Uzorkom je obuhvaćeno 58 (51%) dečaka i 55 (49%) devojčica (Tabela 1).

Tabela 1. Broj dečaka i devojčica

Dečaci	Devojčice	Ukupno
58 (51 %)	55 (49 %)	114 (100 %)

Organizacija i tok istraživanja

Za potrebe istraživanja korišćen je Test LV2, poznat i kao *Test četiri crteža*, izveden je iz testa *Kriterijumska skala za ocenjivanje likovnih radova učenika uzrasta od 3 do 18 godina*. Sastoji se od četiri različita likovna zadatka, koji daju poprilično celovit pogled na likovni razvoj deteta. Četiri različite likovne teme učenici realizuju u testnim uslovima sa vremenskim ograničenjem od 20 minuta. Teme omogućavaju širok spektar zadataka u kojima učenici mogu da pokažu sopstvene elemente likovnog izražavanja. Test je već korišćen u brojnim istraživanjima (Berce-Golob, 1993; Duh, 2004; Duh & Korošec, 2009; Duh & Zupančič, 2011; Duh, Čagran, & Huzjak, 2012; Duh & Korošec-Bowen, 2014; Kraguljac i Karlavaris, 1970; Selaković, 2015; Selaković, 2017).

Testiranje pomoću testa LV2 sprovedeno je u proleće 2025. godine, u periodu od 7. 4. do 11. 4. 2025. godine u osnovnim školama u Mariboru (Slovenija). Za sprovođenje testiranja prethodno su pribavljene saglasnosti rukovodstva osnovnih škola i roditelja učenika. Na času likovne kulture od ispitanika se tražilo da kreativno reše četiri likovna zadatka. U testnim uslovima, u roku od 20 minuta za svaki zadatak učenici su kroz vlastiti rad imali mogućnost da pokažu svoje mogućnosti i likovni izraz.

Rezultati i interpretacija

Glavni cilj istraživanja bio je da se utvrdi stepen razvijenosti pojedinih dimenzija likovno-oblikovnog izražavanja, razlike u odnosu na pol i povezanost između pojedinih faktora. Uzorak je činilo 114 učenika (58 dečaka i 55 devojčica).

Deskriptivna analiza faktora oblikovnog razvoja

Tabela 2. Deskriptivna analiza faktora likovne kreativnosti

Faktor oblikovnog razvoja	n	MIN i MAX broj poena	S	KA	KS
Optičko-tematski razvoj (OTR)	114	0.50 – 6.75	3.1447	0.323	-0.96
Oblikovni razvoj (OBR)	114	1.00 – 6.75	3.5044	0.308	-0.742
Nivo likovnog ukusa (NLU)	114	0.00 – 7.25	3.5592	0.213	-0.179
Oblikovno iskustvo i likovna tehnika (OI-LT)	114	1.00 – 6.00	3.5789	-0.011	-0.922
Individualnost (IN)	114	1.00 – 7.00	3.5351	0.253	-0.708
Opšti likovni razvoj (OLR)	114	1.25 – 7.00	4.3706	0.079	-0.598
Ukupan nivo likovno-oblikovnog razvoja	114	6.75 – 35.50	21.6930	0.139	-0.838

Na osnovu nalaza (Tabela 2) može se zaključiti da je kod optičko-tematskog razvoja (OTR) prosečna vrednost srednjeg nivoa. To ukazuje na umereno razvijenu sposobnost prepoznavanja i strukturiranja optičko-tematskih elemenata. Koeficijent asimetrije (KA) je pozitivan i ukazuje na distribuciju blago nagnutu udesno, što znači da ima više učenika sa nižim rezultatima. Koeficijent

sploštenosti (KS) ukazuje na blago spljoštenu distribuciju, što znači manje ekstremnih rezultata. To sugerise da postoji prostor za unapređenje u razumevanju prostornih odnosa i kompozicije.

Kod oblikovnog razvoja (OR) prosečna vrednost ukazuje na srednji nivo integracije likovno-oblikovnih elemenata. KA je sličan kao kod OTR – blago više nižih rezultata. KS pokazuje raspršenu distribuciju, što znači da se učenici razlikuju u sposobnosti kreativne transformacije likovnih oblika.

Kod nivoa likovnog ukusa (NLU) prosečna vrednost ukazuje na srednji estetski nivo. Relativno visoka standardna devijacija ukazuje na značajne razlike među učenicima. KA i KS ukazuju na približno normalnu distribuciju. Učenici se razlikuju u sposobnosti vrednovanja umetničkih dela i estetske osetljivosti.

Kod oblikovnog iskustva i tehnike (OI-LT) viša prosečna vrednost i niža standardna devijacija ukazuju na prilično ujednačeno tehničko znanje. KA pokazuje gotovo simetričnu distribuciju, dok KS ukazuje na blago spljoštenu distribuciju. Većina učenika pokazuje srednje do više tehničke kompetencije (npr. korišćenje olovke, senčenje, harmonija boja).

Kod individualnosti (IN) prosečna vrednost ukazuje na umerenu izraženost individualnog likovnog izraza. KA pokazuje blagu pozitivnu asimetriju, a KS na spljoštenu distribuciju. Kod većine učenika individualni izraz nije posebno izražen.

Opšti likovni razvoj (OLR) ima najvišu prosečnu vrednost među svim faktorima. KA i KS ukazuju na približno normalnu distribuciju. Rezultati ukazuju na sintezu više dimenzija, što znači da učenici pokazuju relativno dobru integraciju različitih sposobnosti.

Kod ukupnog nivoa likovno-oblikovnog razvoja, zbir svih kriterijuma pokazuje blago desno asimetričnu i spljoštenu distribuciju. Većina učenika ima rezultate oko proseka, sa nekoliko pojedinaca sa nižim rezultatima. Uprkos raspršenosti, većina učenika pokazuje uravnotežen razvoj više likovno-oblikovnih komponenti.

Analiza rezultata pokazuje da možemo govoriti o srednjem nivou razvoja svih komponenti kod većine učenika, sa relativno raspršenom distribucijom i nekoliko izraženijih primera (i niskih i visokih rezultata), te skoro normalnom distribucijom kod većine faktora.

Dobijeni rezultati pružaju osnovu za dublje razumevanje kreativnog razvoja učenika i mogu poslužiti kao polazna tačka za didaktičke intervencije, evaluaciju nastave likovne umetnosti i longitudinalno praćenje.

Analiza razlika nivoa likovno-oblikovnog razvoja učenika u odnosu na pol

U većini istraživanja koja se bave praćenjem likovno-kreativnih sposobnosti učenika postavlja se pitanje da li postoje razlike u odnosu na pol. Dosadašnja istraživanja pokazuju različite rezultate, a mnogo toga zavisi od uzrasta učenika (Berce-Golob, 1993; Duh, 2004; Duh & Zupančič, 2011; Duh, Čagran, & Huzjak, 2012; Duh & Korošec, 2009; Duh & Korošec-Bowen, 2014; Kraguljac i Karlavaris, 1970; Matthews, 1998; Parsons, 1987; Selaković 2015; Selaković, 2017).

Tabela 3. Rezultati t-testa i Levenovog F-testa homogenosti varijansi za razlike među polovima po pojedinačnim faktorima likovno-oblikovnog razvoja

Faktor	Pol	n	M	s	Levenov F	P	t-test F	P
Optičko-tematski razvoj (OTR)	Dečaci	58	2.8233	1.46749	0.123	0.726	-2.500	0.014
	Devojčice	56	3.4777	1.32053				

Oblikovni razvoj (OBR)	Dečaci	58	3.2026	1,20894	2.253	0.136	-2.540	0.012
	Devojčice	56	3.8170	1.37137				
Nivo likovnog ukusa (NLU)	Dečaci	58	3.3319	1.25165	4.708	0.032	-1.675	0.095
	Devojčice	56	3.7946	1.66112				
Oblikovno iskustvo i tehnika (OBI-LT)	Dečaci	58	3.2155	1.13598	0.371	0.544	-3.333	0.001
	Devojčice	56	3.9554	1.23317				
Individualnost (IN)	Dečaci	58	3.3190	1.25900	2.010	0.159	-1.691	0.094
	Devojčice	56	3.7589	1.51205				
Opšti likovni razvoj (OLN)	Dečaci	58	3.9784	1.27155	0.401	0.528	-3.258	0.004
	Devojčice	56	4.7768	1.34475				

Rezultati za optičko-tematski razvoj (OTR) pokazuju da su devojčice postigle bolje rezultate od dečaka, i ta razlika je statistički značajna. To ukazuje na to da devojčice bolje prepoznaju i organizuju vizuelne informacije. Likovni elementu su na njihovim crtežima raznovrsniji, a koherentnost među njima može značiti da devojčice imaju veću koncentraciju, fokusiranu pažnju i istrajnosti. Veštije korišćenje vizuelnih elemenata može da ukaže i na bolje razumevanje osnovnih likovnih principa, jer su devojčice obično više skoncentrisane na instrukcije u vizuelnim zadacima. Slični rezultati su zabeleženi i u ranijim istraživanjima (Matthews, 1998; Winner & Casey, 1992).

Kod oblikovnog razvoja (OBR) takođe postoji statistički značajna razlika u korist devojčica. One bolje organizuju likovne elemente u koherentnu celinu, što se može povezati sa sistematičnijim pristupom i boljom emocionalnom regulacijom (Golomb, 2002; Lowenfeld & Brittain, 1987). Dakle, može se zaključiti da devojčice bolje koriste likovne elemente, skladnije rešavaju kompoziciju, imaju jače izraženu individualnost nego dečaci, spretnije su u korišćenju likovne tehnike, jednostavno, bolje oblikuju svoj likovni rad nego dečaci (Selaković, 2015: 216).

Formiranje ukusa deteta odvija se veoma rano, još u predškolskom uzrastu i na njega može da utiče porodica, okruženja, mediji i obrazovno-vaspitne ustanove. Kod nivoa likovnog ukusa (NLU), devojčice takođe prednjače. Zbog nejednake varijanse korišćena je aproksimacija. Rezultati ukazuju na viši estetski osećaj kod devojčica, što može biti posledica kulturne izloženosti i socijalizacije (Parsons, 1987). Da bi se estetski ukus podjednako razvijao kod učenika potrebno je u nastavu uvoditi češće izlaganje dece umetničkim delima. Aktivno posmatranje umetničkih dela može podsticajno i pozitivno da doprinese razvoju deteta, njegovih sposobnosti i likovnog ukusa. Uvek je bolje pokazati umetničko delo nego precrtavane oblike, loše ilustracije, šablonizovana rešenja, sve ono što kod dece može da razvije naklonost ka dopadljivim i slatunjavim slikama, potrebu za preteranim ukrašavanjem i dekorativnošću (Selaković, 2015).

Kod oblikovnog iskustva i tehnike (OI-LT), devojčice pokazuju bolje tehničko znanje i više iskustva. One češće posvećuju pažnju detaljima i preciznosti. U proučavanju dečjih crteža devojčice su spretnije pri rukovanju likovnih tehnika (Eisner, 2002). Takođe, lična iskustva iz neposrednog rada sa učenicima maldeg školskog uzrasta mogu da objasne dobijene rezultate. Tipično iskustvo učitelja je da su devojčice u prednosti u odnosu na dečake kada je u pitanju crtanje. Dečaci polaze u školu sa manje razvijenom finom motorikom koja je potrebna za pisanje i crtanje dok su devojčice na samom početku školovanja, u prvom razredu mnogo spretnije u pisanju, lepše pišu slova, bolja su u likovnom izražavanju, lakše se snalaze u rešavanju likovnih zadatka, u crtanju i korišćenju likovnih tehnika, sveske su im urednije itd. (Selaković, 2015: 211).

Kod individualnosti (IN), razlike su takođe statistički značajne u korist devojčica. One češće izražavaju lični umetnički izraz, što može biti povezano sa introspektivnošću i emocionalnim izražavanjem (Golomb, 2002; Winner, 1982). Devojčice su u periodu puberteta emocionalno

osetljivije nego dečaci za koje se smatra da su manje senzibilni, ali je moguće i kod njih razvijati afektivnost i emocionalnost u individualnom izrazu većem izlaganju vizuelnim sadržajima, percepciji i recepciji umetničkih dela.

Kod opšteg likovnog razvoja (OLR), devojčice pokazuju celovitije razvijene likovne sposobnosti. Međunarodne studije (Burton, Horowitz, & Abeles, 1999) pokazuju da devojčice na ranijem uzrastu i ravnomernije dostižu viši nivo likovnog izraza.

Tabela 4. Rezultati t-testa i Levenovog F-testa za razlike u ukupnom nivou likovno-oblikovnog razvoja među polovima

Faktor	Pol	n	M	S	Levenov F	P	t-test F	P
Ukupan nivo LOR	Dečaci	58	19.8707	6.30271	0.895	0.346	-2.975	0.002
	Devojčice	56	23.5804	6.98002				

Rezultati pokazuju da devojčice imaju statistički značajno viši ukupan nivo likovno-oblikovnog razvoja u poređenju sa dečacima. Prosečna razlika iznosi oko 3,71 poena. To odražava viši nivo kompetencija devojčica u više oblasti: percepciji, oblikovanju, estetskom ukusu, tehničkom izvođenju i individualnom izrazu.

Devojčice češće pokazuju bolju finu motoriku, vizuelnu pažnju i orijentaciju na detalje, što doprinosi boljim rezultatima. Ove sposobnosti se razvijaju ranije kod devojčica, što potvrđuju i istraživanja iz razvojne psihologije (Golomb, 2002; Matthews, 1998).

Nastava likovne umetnosti često više odgovara načinu izražavanja devojčica (npr. preciznost, detalji, izražajnost), dok dečaci češće preferiraju brže i ekspresivnije forme (Eisner, 2002). Devojčice brže napreduju u estetskoj proceni i metakognitivnim sposobnostima, što vodi ka višem proseku u ukupnom likovno-oblikovnom razvoju (Parsons, 1987).

Burton, Horowitz i Abeles (1999) su u istraživanju o učenju kroz umetnost utvrdili da devojčice postižu bolje rezultate u ocenjivanju, tehničkoj realizaciji i samostalnom stvaranju. Golomb (2002) je izvestila da devojčice u strukturiranim zadacima dosledno dostižu viši razvojni nivo. Eisner (2002) navodi da devojčice obično koriste promišljeniji pristup, više refleksije i samoprocene u umetničkom izražavanju.

Zaključno, istraživanje potvrđuje da pol značajno utiče na ukupan nivo likovno-oblikovnog razvoja, pri čemu devojčice značajno nadmašuju dečake. Ovo je u skladu sa brojnim istraživanjima i verovatno je rezultat bioloških, razvojnih i sociokulturnih faktora. Dakle, rezultati pokazuju da je polazna hipoteza, da će postojati statistički značajna razlika između dečaka i devojčica u svim kategorijama likovno-oblikovnog razvoja, potvrđena.

Zaključak

Rezultati istraživanja jasno pokazuju da pol statistički značajno utiče na celokupan nivo likovno-oblikovnog razvoja (LOR) kod učenika u osnovnoškolskom uzrastu. Devojčice u proseku postižu više vrednosti u gotovo svim komponentama LOR, naročito u oblastima vizuelne percepcije, estetske procene, oblikovnih sposobnosti, tehničkog izvođenja i individualnog umetničkog izražavanja. Prosečna razlika u ukupnoj oceni iznosi 3,71 poen, što je i psihološki i pedagoški značajna razlika.

Empirijski podaci su u skladu sa postojećom razvojno-psihološkom literaturom (Golomb, 2002; Matthews, 1998), koja ističe da devojčice još u ranom detinjstvu često pokazuju: razvijeniju finu

motoriku, veću vizuelnu pažnju i veću orijentaciju na detalje. To doprinosi kvalitetnijim vizuelnim proizvodima u likovnom izražavanju.

Pored toga, devojčice u školskom okruženju obično ranije i snažnije razvijaju sposobnosti emocionalnog izražavanja, introspektivnosti i refleksije, što pozitivno utiče na kvalitet umetničkog stvaranja (Winner, 1982; Eisner, 2002). Dodatna literatura (Parsons, 1987; Burton, Horowitz, & Abeles, 1999) potvrđuje da devojčice doslednije napreduju i u estetskoj proceni i u samostalnom kreativnom razmišljanju, što vodi ka višem stepenu celokupnog likovnog razvoja.

Rezultati s jedne strane potvrđuju uspešnost postojećih pristupa u razvoju likovnih kompetencija kod devojčica, a s druge strane ukazuju na potrebu za ciljanom diferencijacijom nastave kako bi se:

- uravnotežio likovni razvoj dečaka, i
- maksimalno podstakao potencijal oba pola.

Predlozi za pedagošku praksu:

1. Raznolikost likovnih zadataka:
Nastavnici treba da uključuju zadatke koji podstiču i preciznost u detaljima (što više odgovara devojčicama), ali i dinamične, ekspresivne i trodimenzionalne forme izražavanja (koje češće motivišu dečake).
2. Fokus na proces, a ne samo na proizvod:
Podsticanje kreativnog mišljenja, individualnih pristupa i rešavanja likovnih problema može smanjiti polne razlike u postignućima.
3. Sistematsko uključivanje refleksije i samoevaluacije:
Posebno za dečake korisno je uvođenje strukturisanih metoda razmišljanja o sopstvenom stvaranju, jer to povećava svesni estetski razvoj.
4. Uključivanje pokretnih, senzornih i prostornih pristupa:
Dečaci često bolje reaguju na aktivnosti koje uključuju pokret, konstrukciju i manipulaciju materijalima, pa nastavnici treba da uključuju i telesno angažovane i taktilno usmerene likovne pristupe.

Ovde se otvaraju pitanja za buduća istraživanja: Da li je moguće izbeći polne razlike i polne stereotipe kada je razvijanje likovnih sposobnosti u pitanju? Pedagoška vrednost istraživanja prevazilazi samu nastavu likovne umetnosti. Nalazi ukazuju na potrebu za rodno osetljivom didaktikom koja omogućava razvoj celovitog izražavanja svih učenika, bez obzira na pol. Istraživanje se takođe uklapa u širi kontekst težnji ka inkluzivnoj, diferenciranoj i individualizovanoj školi koja poštuje razvojne posebnosti svakog pojedinca. Ovo istraživanje treba da ukaže na potrebu za raznolikim pristupima u nastavi likovne kulture kako bi se i dečaci više uključili u ekspresivnije, trodimenzionalne i dinamične zadatke. Nastavnici treba da stvore okruženje koje podstiče različite oblike likovnog izražavanja i koriste raznovrsne strategije učenja, sa većim fokusom na proces i kreativno rešavanje problema. Naučna analiza razlika u likovno-oblikovnom razvoju među polovima potvrđuje da devojčice značajno nadmašuju dečake, što ima jasne implikacije za planiranje savremenog i uravnoteženog likovnog kurikuluma. Pedagoški odgovor na uočene razlike treba da bude usmeren ka stvaranju ravnopravnih uslova za razvoj likovne kreativnosti, što podrazumeva proširivanje metoda, pristupa i sadržaja koji omogućavaju uspeh i onim učenicima čije izražavanje prevazilazi tradicionalne obrasce likovnog izraza.

Literatura:

- Barrett, T. (2003). *Interpreting art: Reflecting, wondering, and responding*. McGraw-Hill.
- Barrett, T. (2004). Improving student dialogue about art. *Teaching Artist Journal*, 2(2), 87–94.
- Berce-Golob, H. (1993). *Likovna vzgoja: Način dela pri likovni vzgoji*. Državna založba Slovenije.
- Burton, J. M. (2009). Learning in and through the arts: The question of transfer. *Studies in Art Education*, 41(3), 228–257. DOI: [10.2307/1320379](https://doi.org/10.2307/1320379)
- Burton, J., Horowitz, R., & Abeles, H. (1999). Learning in and through the arts: Curriculum implications. In: E. B. Fiske (Ed.), *Champions of change: The impact of the arts on learning* (pp. 35–46). Arts Education Partnership.
- Deasy, R. J. (Ed.). (2002). *Critical links: Learning in the arts and student academic and social development*. Arts Education Partnership.
- Duh, M. (2004). *Vrednotenje kot didaktični problem pri likovni vzgoji*. Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru.
- Duh, M., & Korošec, R. (2009). Likovnooblikovni razvoj učencev v osnovni šoli. *Journal of Elementary Education*, 2(2/3), 33–41.
- Duh, M., & Korošec-Bowen, A. (2014). The development of art appreciation abilities of pupils in primary school. *The New Educational Review*, 36, 42–54. DOI: [10.15804/tner.14.36.2.03](https://doi.org/10.15804/tner.14.36.2.03)
- Duh, M., & Zupančič, T. (2003). *Likovna vzgoja v prvi triadi osnovne šole: Priročnik za učitelje razrednega pouka*. Ljubljana: Rokus.
- Duh, M. i Zupančič, T. (2011). Metoda estetskog transfera: Opis specifične likovno-didaktičke metode. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 13(1), 42–75.
- Duh, M., Vrljič, T. (2003). *Likovna vzgoja v prvi triadi devetletne osnovne šole: Priročnik za učitelje razrednega pouka*. Ljubljana: Rokus.
- Duh, M., Čagran, B., & Huzjak, M. (2012). Quality and quantity of teaching art appreciation: The effect of school systems on students' art appreciation. *Croatian Journal of Education*, 14(3), 625–655.
- Efland, A. D. (2002). *Art and cognition: Integrating the visual arts in the curriculum*. Teachers College Press.
- Eisner, E. W. (2002). *The arts and the creation of mind*. Yale University Press.
- Feldman, E. B. (1970). *Becoming human through art*. Prentice Hall.
- Gaitskell, C. D., & Hurwitz, A. (1975). *Children and their art: Methods for the elementary school*. Harcourt Brace.
- Golomb, C. (2002). *Child art in context: A cultural and comparative perspective*. Jossey-Bass.
- Karlavaris, B., & Berce-Golob, H. (1991). *Likovna vzgoja: Priročnik za učitelje razrednega pouka*. 1. izdanje, Ljubljana: DZS.
- Kraguljac, M., Karlavaris, M. (1970). *Estetsko procenjivanje u osnovnoj školi*. Beograd: Umetnička akademija u Beogradu.
- Karlavaris, B., Kraguljac, M. (1981). *Razvijanje kreativnosti putem likovnog vaspitanja u osnovnoj školi*. Beograd: Prosveta.
- Karlavaris, B. (1991). *Metodika likovnog odgoja 1*. Rijeka: Hofbauer p.o.
- Kindler, A. M. (1997). Aesthetic development and learning in art education. In: E. W. Eisner & M. D. Day (Eds.), *Handbook of research and policy in art education* (pp. 299–328). National Art Education Association.
- Korošec, T. (2023). *Likovnooblikovni razvoj – prikaz stanja pri osmošolcih*, magistrski rad, Univerzitet u Mariboru, Pedagoški fakultet. Univerza v Mariboru, Digitalna knjižnica.
- Kozjek Varl, K. (2024). *Razvijanje likovnih sposobnosti učencev v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju osnovne šole z vidika implementacije sodobne likovne umetnosti* [Neobjavljena doktorska disertacija]. Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta.
- Lowenfeld, V., & Brittain, W. L. (1987). *Creative and mental growth* (8th ed.). Macmillan.
- Marentič-Požarnik, B. (2003). *Psihologija učenja in pouka*. Ljubljana: DZS.
- Matthews, J. (1999). *The art of childhood and adolescence: The construction of meaning*. Falmer Press.

- Muhovič, J. (1990). Odnos med otroškim likovnim izražanjem in likovno ustvarjalnostjo odraslih. *Antropos*, 22(3-4), 9-20.
- Parsons, M. (1987). *How we understand art: A cognitive developmental account of aesthetic experience*. Cambridge University Press.
- Selaković, K. (2015). *Umetničko delo u funkciji podsticanja razvoja likovnih sposobnosti kod učenika mlađeg školskog uzrasta* [Neobjavljena doktorska disertacija]. Univerzitet u Novom Sadu, Pedagoški fakultet.
- Selaković, K. (2017). Developing and fostering creativity through the works of art by young pupils. *Journal of Elementary Education*, 10(2/3), 261-274.
- Schrader, W. (2000). *Die sinnerfullte Kinderzeichnung von innen begriffen*. Düsseldorf: Schneider Verlag Hohengehren.
- Winner, E. (1982). *Invented worlds: The psychology of the arts*. Harvard University Press.
- Winner, E., & Casey, M. B. (1992). Cognitive profiles of artists. In: G. C. Cupchik & J. László (Eds.), *Emerging visions of the aesthetic process: In psychology, semiology, and philosophy* (pp. 154-170). New York, NY: Cambridge University Press.
- Winner, E., & Hetland, L. (2000). The arts and academic achievement: What the evidence shows. *Journal of Aesthetic Education*, 34(3/4), 3-10. DOI: [10.1080/10632910109600008](https://doi.org/10.1080/10632910109600008)
- Winner, E., Hetland, L., Veenema, S., & Sheridan, K. M. (2006). *Studio thinking: The real benefits of visual arts education*. Teachers College Press.

Biografske note:

Dr Jerneja Herzog vanredni je profesor specijalne didaktike za oblast likovne umetnosti na Pedagoškom fakultetu Univerziteta u Mariboru. Njeno istraživačko područje obuhvata oblast likovne kreativnosti i likovnih sposobnosti na različitim razvojnim stepenima (dece, učenika i srednjoškolaca), likovne aprecijacije, savremene likovne umetnosti u različitim kurikulumima, približavanje likovne umetnosti i kulturne baštine ranjivim grupama. Recenzent je u brojnim uglednim stranim časopisima i tehnički urednik *Journal of Elementary Education*.
<https://orcid.org/0000-0002-6006-5143>

Dr Kristinka I. Selaković docent je na grupi predmeta iz oblasti Metodike nastave likovne kulture i Metodike likovnog vaspitanja na Pedagoškom fakultetu u Užicu Univerziteta u Kragujevcu. Oblast njenog interesovanja i istraživačkog rada je likovno obrazovanje i vaspitanje, istorija umetnosti, muzejska pedagogija i likovna aprecijacija. Samostalno i u koautorstvu, objavila je veliki broj članaka u međunarodnim i nacionalnim naučnim časopisima, tematskim zbornicima i naučnim skupovima. Autor je udžbenika *Likovna kultura za mlađi školski uzrast* izdavačke kuće BIGZ.
<https://orcid.org/0000-0003-4058-7259>